

TERMINOLOŠKI KOTIČEK : **Zastareli izrazi**

Slovenski bibliotekarski terminološki slovar je razlagalni slovar, v katerem bodo zajeti tisti bibliotekarski strokovni izrazi, ki so v rabi danes ali so bili v rabi v preteklosti in ki omogočajo komuniciranje v tej stroki. V slovarju bodo zbrani in obdelani naslednji strokovni izrazi:

- slovenski bibliotekarski termini,
- pomembnejša zastarela poimenovanja,
- udomačeni žargonski izrazi,
- splošno rabljene okrajšave in pomembnejše kratice,
- strokovni izrazi s področja tiskarstva, založništva, računalništva, dokumentalistike, informatike in nekaterih drugih strokovnih področij, ki močno posegajo v bibliotekarsko stroko.

Izbor v slovarju obdelanih strokovnih terminov je bil narejen na osnovi z izpisovanjem izvirnih slovenskih strokovnih besedil zajetega besedja in primerjanja z izborom v tujejezičnih strokovnih slovarjih. Pri izboru terminov, ki so obravnavani v slovarju, je v okviru posamezne besedne družine, v kateri je iz istega pojmovnega sklopa več besednih vrst, praviloma dana prednost samostalniku, medtem ko bodo druge besedne vrste vključene glede na pogostnost rabe.

Komisija se ravna po sodobnih načelih leksikografije, zato temelji strokovno delo pri pripravi slovenskega bibliotekarskega terminološkega slovarja na gradivu, dobljenem z izpisovanjem sodobne slovenske strokovne bibliotekarske literature in na preudarnem izboru terminov, ki bodo obdelani v slovarju, njihovi pomenski analizi in konzultiranju z že obstoječimi tujejezičnimi terminološkimi slovarji in leksikoni.

Doslej je bilo opravljeno izpisovanje skrbno izbrane domače, to je izvirne slovenske bibliotekarske strokovne literature, ki ne obsega samo temeljnih del stroke, ampak tudi tiste razprave, ki posegajo na specializirana področja. Dopolnilno izpisovanje je zajelo tudi vse pomembnejše prevode priročnikov, predvsem tistih za mednarodni standardni bibliografski opis različnih vrst publikacij. Ekscerpiranih je bilo 391 slovenskih strokovnih besedil, kot temelj za izbor osnovne strokovne literature za izpisovanje sta služili *slovenski bibliotekarski bibliografiji* Bože Pleničar (1983, 1986). V prvi fazi izpisovanja besedil je komisija upoštevala praviloma predvsem literaturo, ki je izšla po letu 1945, v naslednjih fazah so bila izpisana še nekatera besedila, ki prej niso bila upoštevana in besedila, nastala v novejšem času. Z izpisovanjem so zajeti tudi sestavki avtorjev najmlajše generacije, tako da je zajeto izrazje najsodobnejšega načina komuniciranja v stroki.

Izpisovanje je potekalo v treh fazah: v letih 1987 do 1992 je temeljno izpisovanje identificiralo okrog 6.500 različnih gesel, ki predstavljajo prvi repertorij v slovenskem bibliotekarstvu uporabljanih terminov (*Alfabetarij bibliotekarskih terminov*, 1993); namen druge faze, ki je potekala v letih 1996 in 1997, je bilo *dopolnilno in rezervno izpisovanje*, ki je prispevalo novih 5.900 gesel; tretja faza, ki je potekala leta 1999, je bila namenjena predvsem *dopolnilnemu izpisovanju novejših besedil*, ki so bila objavljena v času po prvih dveh izpisovanjih, rezultat pa je novih 1.166 dotlej neevidentiranih gesel. Na tak način je iz okrog 6.600 izpisanih strani strokovnih besedil nastal alfabetarij (*Alfabetarij bibliotekarskih terminov*, 1997), ki predstavlja osnovo za pripravo prvega slovenskega bibliotekarskega terminološkega slovarja. Avtorjem slovarja so zaradi pravilnega razumevanja v teh besedilih uporabljenih izrazov, primerjave med njimi, ugotavljanja, kateri avtorji uporabljajo določene izraze in seveda tudi lažje priprave razlag, vsi izpiski na razpolago z ustreznim iskalnim orodjem tudi v računalniški obliki (*Bibliotekarsko terminološko gradivo*, 1998). Izpisovanja iz strokovnih besedil po letu 2000 več ne potekajo sistematično, vendar si avtorji slovarja pri svojem vsakdanjem strokovnem delu in prebiranju izvirne slovenske pa tudi prevedene strokovne literature beležijo vse zapažene nove, drugačne in "nenavadne" izraze, ki jih upoštevajo pri redakciji slovarskega gradiva, o nekaterih bo govora tudi v katerem od naslednjih nadaljevanj v Terminološkem kotičku.

Zahtevno pomensko analizo strokovnih izrazov, ki temelji na zbranem gradivu, opravljajo predstavniki specializiranih področij bibliotekarske stroke. Geslo, obdelano v geselskem članku po postavljenih kriterijih, zato ni predstavljeno samo informativno, ampak upošteva tudi normativnost glede na knjižno normo in zlasti glede na zahteve, ki jih ima urejena terminologija stroke.

Terminologija ali strokovno izrazje so besede in besedne zveze, ki se v stroki dogovorno rabijo kot poimenovanja stvari in pojavov ter njihovih lastnosti, npr. bibliotekarska terminologija. V njej so pri nas pogosto dvojnice tipa domače - prevzeto, domače t.i. mednarodno, npr. kazalo - indeks, izvleček - abstrakt. Terminologija je zelo pomemben del izrazja vsakega modernega jezika, zato bi morali v sodobnem času pogosteje govoriti ne samo o jezikovni, ampak tudi o terminološki kulturi. To je pomemben del besednega zaklada, ki med drugim odraža tudi dogajanja in spremembe v določeni družbi in seveda tudi stroki.

Termin ali strokovni izraz je beseda ali besedna zveza, ki poimenuje pojme določene stroke, panoge. Vsak termin je samostojna enota, ki jo je treba v terminološkem slovarju definirati samostojno, seveda v sklopu slovarske strukture in primerjalno, po potrebi tudi razlikovalno, v odnosu do drugih terminov, strok in strokovnih področij (npr. razlike v razlagah terminov *lokalni dostop*, *dostop na daljavo* v računalniški in bibliotekarski terminologiji), prav tako je potrebno vrednotenje glede na knjižni jezik (npr. žargon) in časovna razmejitev. Zato smo se odločili tokrat spregovoriti o zastarelih, to je v stroki časovno bolj oddaljenih izrazih.

2. Zastareli izrazi

Za opredeljevanje bibliotekarskih terminov so v slovarju uporabljeni kvalifikatorji ali označevalniki, to so pojasnila, ki poleg označevanja nevtralnosti termina služijo tudi za označevanje ostalih informacij, npr. opredeljujejo slovnično kategorijo besede, opozarjajo na njeno razširjenost in njeno vrednost ter nakazujejo njeno rabo.

Zastarelo (v slovarju z označevalnikom *zastar.*) je v slovaropisju vrednostna oznaka za некоč rabljeno besedo ali besedno zvezo, ki pa je v sedanjem knjižnem jeziku mrtva. Gre torej za strokovno poimenovanje, ki je v uporabi v starejši literaturi, v novejši se ne pojavlja, prav pa je, da jo strokovnjak pozna in ve tudi za sodobni ustreznik, na katerega terminološki slovar normativno tudi usmerja.

Pri geslih z več pomeni, kjer so posamezne razlage v slovarju označene z različevalno številko, so v spodaj prikazanih primerih tokrat zaradi večje jasnosti in boljše ilustrativnosti *navedeni le pomeni*, ki so označeni kot *zastareli*, v slovarju pa seveda nastopajo z vsemi pomeni (taka so na primer gesla alfabet, biblioteka, dokumentacija, iskanje informacij, iskanje podatkov, knjigar, knjigarnica, knjigarstvo, list, lokalni katalog, nadaljevanje, prirastek, topografski katalog). Ta poimenovanja se torej v enem od pomenov v sodobni bibliotekarski terminologiji še vedno uporabljajo, zastarela so samo v drugem ali včasih celo tretjem pomenu.

V gradivu za slovenski bibliotekarski terminološki slovar, ki obsega že okrog 4.500 gesel z razlagami in pomenskimi povezavami na istopomenke, protipomenke, primerjave ipd., je 69 terminov z vrednostnim označevalnikom *zastarelo* (*zastar.*), kar predstavlja okrog 1,5 % slovarskega gradiva. Vsi ti izrazi so bili evidentirani predvsem z izpisovanjem starejših besedil, pregled izpisovanja namreč pokaže, da je bilo 24 upoštevanih besedil objavljenih pred letom 1970.

Nekateri od izbranih terminov pripadajo tudi splošnemu jeziku in jih SSKJ prav tako označuje kot zastarele (npr. alfabet, bralnica, bukvarna, bukvice, čitatelj), večina pa je omejenih na strokovno rabo v bibliotekarstvu.

Izrazi, prevzeti v bibliotekarsko terminologijo iz drugih jezikov, sodijo predvsem v tri skupine. Iz latinščine in grščine so ostala zlasti poimenovanja za predmete, dogodke, ki sodijo v proučevanje zgodovine bibliotekarstva in informacijskih virov in se v sodobnem bibliotekarstvu več ne pojavljajo (npr. bustrofedon, kapsa, rubrikator), zato so v slovarju ovrednoteni z označevalnikom *nekdaj*. Vrednotenjski odmik poimenovanj, ki so prišla pred časom neposredno in premalo kritično predvsem iz nemškega jezika in so jih kasneje uspešno nadomestila ustrežnejša slovenska poimenovanja (npr. nominalni katalog, realni katalog, referatni časopis), označuje kvalifikator *zastarelo* (*zastar.*). Nedavni prodor

angleških izrazov, predvsem na področju računalništva in elektronskih virov, ki pogosto vztrajajo vzporedno z boljšimi slovenskimi poimenovanji (npr. full-text baza, čekiranje, host, trunkacija), se v slovarju odraža z vrednotenjsko oznako *neustrezno* (*neustr.*), prav tako poimenovanja, ki so bila prevzeta iz srbskega in/ali hrvaškega jezika (npr. kolo).

Med navedenimi termini z vrednotenjsko oznako *zastarelo* so opazne posamezne pomensko oblikovane skupine, med njimi gesla s področja pridobivanja knjižničnega gradiva (npr. akcisijska knjiga, akcisijska številka, akcisijski katalog, prirastek, repertorij) in poimenovanja publikacij (npr. bukve, izvestje, list, nebovid, referatni časopis, serija, tekoča publikacija), poimenovanja katalogov (npr. akcisijski katalog, alfabetski katalog, krajevni katalog, nominalni katalog, realni katalog) in obdelave gradiva (npr. ameriški format, formalni naslov, imenovalc značnice, izpostavljeni avtor, matični list, okrajšani opis, soznačnica) dokumentalistike (npr. dokumentacija, iskanje informacij, konspekt, referatni časopis), presenetljivo pa tudi že z relativno mladega področja računalništva (npr. palična koda, strojni zapis, strojno čitljiv).

V nadaljevanju navajamo termine, ki so v do sedaj pripravljenem slovarskem gradivu opredeljeni kot zastareli:

akcisijska knjíga -e -e ž, *zastar.*, *gl.* inventarna knjiga

akcisijska števílka -e -e ž, *zastar.*, *gl.* inventarna številka

akcisijski katalóg -ega -a *m*, *zastar.* pomožni katalog, ki se uporablja v akcisijski (1); *prim.* inventarni katalog, seznam prirastka

alfabét -a *m*, *zastar.*, *gl.* abeceda

alfabétični znák -ega -a *m*, *zastar.*, *gl.* črkovni znak

alfabetográfška písáva -e -e ž, *zastar.*, *gl.* črkovna pisava

alfabétski katalóg -ega -a *m*, *zastar.*, *gl.* abecedni katalog

álfa papír — -ja *m*, *zastar.*, *gl.* esparto papir

amerikánski formát -ega -a *m*, *zastar.*, *gl.* standardni format kataložnega listka

anonímni spís -ega -a *m*, *zastar.*, *gl.* anonimna publikacija (1)

bibliotéka -e ž, *zastar.*, *gl.* knjižna zbirka

brálnica -e ž, *zastar.*, *gl.* čitalnica

bukvárna -e ž, *zastar.*, *gl.* knjigarna

bukvárnica -e ž, *zastar.*, *gl.* 1. knjigarna 2. knjižnica (1)

búkve -kev ž, *mn.*, *zastar.*, *gl.* knjiga (1)

búkvíce -ic ž, *mn.*, *zastar.*, *gl.* knjiga (1)

cíklično délo -ega -a *s*, *zastar.* delo, ki izide v več zvezkih, npr. trilogija

čítálník pálične kóde -a — *m, zastar., gl.* čitalnik črtne kode *in* bralnik črtne kode

čítátelj -a *m, zastar., gl.* bralec (3)

čítáteljstvo -a *s, zastar., gl.* bralstvo

dodátek k stvárnemu naslóvu -tka — *m, zastar., gl.* dodatek k naslovu

dodátno gradívo -ega -a *s, zastar., gl.* spremno gradivo

dokumentácija -e *ž, zastar., gl.* dokumentalistika

dokumentárna bibliografíja -e -e *ž, zastar.* bibliografija (2), ki popisuje dokumente, publikacije, ki pričajo o kulturnem delu kakega naroda, pokrajine, mesta

formálni naslów -ega -óva *m, zastar., gl.* vrstni naslov *in* generični naslov

glávna serija -e -e *ž, zastar., gl.* glavna zbirka

hrámba knjíg -e — *ž, zastar., gl.* hranjenje knjižničnega gradiva

imeník izposojeválcev -a — *m, zastar.* po datumu vpisa *in* zaporedni številki urejen seznam članov knjižnice; *prim.* kartoteka uporabnikov, kartoteka članov, kartoteka bralcev

imenoválec znácnice -lca -e *m, zastar., gl.* iztočnica

iskánje informácij -a — *s, zastar., gl.* poizvedovanje

iskánje podátkov -a — *s, zastar., gl.* poizvedovanje

izpostávljena ávtorica -e -e *ž, zastar., gl.* glavna avtorica

izpostávljeni ávtor -ega -ja *m, zastar., gl.* glavni avtor

izvéstje -a *s, zastar., gl.* glasilo

katalógen -gna -o *prid., zastar., gl.* kataložen

katalógna enóta -e -e *ž, zastar., gl.* kataložni vpis

katalóžna instrúkcija -e -e *ž, zastar., gl.* katalogizacijska pravila *in* pravila za katalogizacijo

knjigár -ja *m, zastar., gl.* knjigarnar

knjigárnica -e *ž, zastar., gl.* knjižnica

knjigárstvo -a *s, zastar., gl.* knjigarništvo

knjigoljúb -a *m, zastar., gl.* bibliofil

knjigoljúbstvo -a *s, zastar., gl.* bibliofilija

knjižnični poslóvnik -ega -a *m, zastar., gl.* knjižnična pravila

konservácijska knjižnica -e -e *ž, zastar., gl.* arhivska knjižnica (1)

konspékt -a *m, zastar.* kratka vsebina, pregled dokumenta, publikacije; *prim.* povzetek (2)

krajévni katalóg -ega -a *m, zastar., gl.* lokacijski katalog *in* signaturni katalog
krasôtna izdâja -e -e *ž, zastar., gl.* razkošna izdaja *in* luksuzna izdaja
krasôtna vezáva -e -e *ž, zastar., gl.* razkošna vezava *in* luksuzna vezava
líst -a *m, zastar., gl.* časnik
literárna enóta -e -e *ž, zastar., gl.* delo (1)
lokálni katalóg -ega -a *m, zastar., gl.* lokacijski katalog *in* signaturni katalog
matíčni líst -ega -a *m, zastar., gl.* matični listek
nadaljevánje -a *s, zastar., gl.* kontinuanda
nebovíd -a *m, zastar., gl.* astronomska karta
nominálni katalóg -ega -a *m, zastar., gl.* abecedni imenski katalog
okrájšani opis -ega -a *m, zastar., gl.* skrajšani bibliografski opis
pálična kóda -e -e *ž, zastar., gl.* črtna koda
prirâstek -tka *m, zastar., gl.* prirast (1)
reálni katalóg -ega -a *m, zastar., gl.* stvarni katalog
referátni časopís -ega -a *m, zastar., gl.* bilten izvlečkov
referénčni oddélek -ega -lka *m, zastar., gl.* informacijski oddelek
repertorij -a *m, zastar.* seznam, popis s pregledno urejenimi podatki o
določenem gradivu, npr. repertorij periodike
soznâčnica -e *ž, zastar.* vsi deli značnice, ki sledijo iztočnici
speciálna znâstvena knjižnica -e -e -e *ž, zastar., gl.* specialna knjižnica
strôjni zapís -ega -a *m, zastar., gl.* računalniški zapis (2) *in* elektronski zapis
(2) *in* digitalni zapis (2)
strôjno čitljív – -ega *príd., zastar., gl.* računalniško čitljiv
tekóča publikâcija -e -e *ž, zastar., gl.* serijska publikacija
topogrâfski katalóg -ega -a *m, zastar., gl.* lokacijski katalog
vseučilišna knjižnica -e -e *ž, zastar., gl.* univerzitetna knjižnica

Navedeni viri:

1. *Alfabetarij bibliotekarskih terminov : delovno gradivo : [permutirano kazalo].* Ljubljana. Bibliotekarska terminološka komisija, 1993.
2. *Alfabetarij bibliotekarskih terminov : delovno gradivo . [2. izd.].* Ljubljana, 1997.
3. *Bibliotekarsko terminološko gradivo [Elektronski vir] : izpisovanje strokovnih besedil : delovno gradivo.* Ljubljana, 1998. 1 CD-ROM.

4. Pleničar, B. (1983). *Slovenska bibliotekarska bibliografija : 1945-1980 : izbor prispevkov iz časopisja in zbornikov*. Ljubljana. Narodna in univerzitetna knjižnica.
5. Pleničar, B.(1986[i.e.] 1989). *Slovenska bibliotekarska bibliografija : raziskovalna naloga*. Ljubljana. Narodna in univerzitetna knjižnica.

Ivan Kanič je vodja Centralne ekonomske knjižnice in predsednik Komisije za terminologijo pri ZBDS.

Naslov: Kardeljeva ploščad 17, 1000 Ljubljana

Naslov elektronske pošte: ivan.kanic@ef.uni-lj.si